

บทที่ 7

วรรณกรรมคุณผู้สัววย

วรรณกรรมคุณผู้สัววย ได้แก่ วรรณกรรมจำพวกฉันทสำหรับกลุ่มซ้าง^๑ ซ้างใน
ที่นี้หมายถึงพระยาซ้างตันหรือพระยาซ้างเผือก^๒ อันเป็นซ้างคู่พระบารมีของพระมหากษัตริย์
ซึ่งซ้างดังกล่าวมีมงคลลักษณะ ๗ ประการ ตามกฎหมายรักษาซ้างป่า คือ

๑. ตาขาว
๒. เพศานขาว
๓. เล็บขาว
๔. ขนยาว
๕. สีนหางขาว
๖. ขนหางยาว
๗. อัณฑโกศขาว หรือคล้ายหม้อใหม่^๓

นอกจากนั้นตามกฎหมายยังได้ระบุว่า "ผู้ใดมีซ้างสำคัญหรือซ้างสีประหลาดหรือซ้างเนียม โดย
เหตุที่ตนจับได้ หรือโดยแม่ซ้างของตนตกลูกออกมา หรือโดยเหตุอย่างหนึ่งอย่างใดก็ดี ต้องนำ
ขูลเกล้าฯ ถวายแก่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว"^๔ ดังนั้นเมื่อซ้างเผือกเกิดขึ้นในแผ่นดิน ตาม
ตำราคชศาสตร์^๕ และตามพระราชบัญญัติกฎหมายดังกล่าว ทางราชการย่อมประกอบพระราชพิธี
ขึ้นระหว่างสมโภชเป็นพระยาซ้างตันหรือพระยาซ้างเผือกตามคตินิยมอันเป็นราชประเพณีที่มีมาแต่
โบราณ

พระยาซ้างตันหรือพระยาซ้างเผือกถ้าเกิดขึ้นในรัชกาลใด เชื่อกันว่าเป็นมิ่งมงคล
ของแผ่นดินรัชกาลนั้น และแต่ละรัชกาลเกิดพระยาซ้างตันหรือพระยาซ้างเผือกมากบ้างน้อยบ้าง
ไม่เท่ากัน ดังตัวอย่างที่พอรวบรวมมาได้ดังนี้^๖

^๑ราชบัณฑิตยสถาน พจนานุกรมราชบัณฑิตยสถาน (กรุงเทพฯ ๒๕๑๖), หน้า ๓๗๔

^๒ดูรายละเอียดในสารานุกรมไทยฉบับราชบัณฑิตยสถาน เล่ม ๑๐ (กรุงเทพฯ)
หน้า ๖๑๗๐ - ๖๑๗๒

^๓เล่มเดิม.

^๔เล่มเดิม.

^๕ลักษณะซ้างเผือกในตำราคชศาสตร์ มี ๔ ชนิดตระกูลคือ ตระกูลชาติหงส์พรหม,
ตระกูลชาติอิศวรพงศ์, ตระกูลชาติศิษณุพงศ์ และตระกูลชาติอัคนีพงศ์.

^๖สมบัติ จำปาเงิน ความรู้เรื่องสารพัดชื่อ (กรุงเทพฯ ๒๕๑๔) หน้า ๔๔๔-๔๔๕

* ดูในหมายเหตุท้ายบท

พระยาข้างกรุงศรีอยุธยา (ข้างเมือง)

๑. พระฉันทันต์	แผ่นดิน	พระไชยราชาธิราช
๒. พระคเชนทโรดม	แผ่นดิน	พระมหาจักรพรรดิ
๓. พระรัตนากาศ	แผ่นดิน	พระมหาจักรพรรดิ
๔. พระแก้วทรงบาต	แผ่นดิน	พระมหาจักรพรรดิ
๕-๖. ข้างเมืองพังแม่ลูก	แผ่นดิน	พระมหาจักรพรรดิ
๗. พระบรมไกรสร	แผ่นดิน	พระมหาจักรพรรดิ
๘. พระสุริยภุชสร	แผ่นดิน	พระมหาจักรพรรดิ
๙. พระอินทรไอยราวรรณ	แผ่นดิน	พระรามาธิบดีที่ ๓ (นารายณ์มหาราช)
๑๐. เจ้าพระยาบรมกเชนทนต์	แผ่นดิน	พระรามาธิบดีที่ ๓ (นารายณ์มหาราช)
๑๑. พระอินทรไอยราพต	แผ่นดิน	พระมหาบุษ (เพทราชา)
๑๒. พระบรมรัตนากาศ	แผ่นดิน	พระมหาบุษ (เพทราชา)
๑๓. พระบรมไตรจักร	แผ่นดิน	พระสรรเพชญ์ที่ ๔ (พระเจ้าเสือ)
๑๔. พระวิเชียรพลัด	แผ่นดิน	พระบรมโกศ (บรมราชาธิราชที่ ๓)
๑๕. พระบรมราชาณาเคนทร	แผ่นดิน	พระบรมโกศ (บรมราชาธิราชที่ ๓)
๑๖. พระบรมวิไชยคเชนทร์	แผ่นดิน	พระบรมโกศ (บรมราชาธิราชที่ ๓)
๑๗. พระบรมภุชสร	แผ่นดิน	พระบรมโกศ (บรมราชาธิราชที่ ๓)
๑๘. พระบรมจักรพาลหัตถ์	แผ่นดิน	พระบรมโกศ (บรมราชาธิราชที่ ๓)
๑๙. พระบรมคชลักษณ์	แผ่นดิน	พระบรมโกศ (บรมราชาธิราชที่ ๓)

หมายเหตุ ข้างเมือง เชือกแรกคือ ข้างพังเมือง สมัยพระอินทรราชาที่ ๒
แต่ไม่มีชื่อ สมัยพระเจ้ากรุงธนบุรีก็มีข้างพังเมือง ๑ เชือก
แต่ไม่มีชื่อ ไ้มาคร่าวไปตีเมืองฝาง

พระยาข้างกรุงรัตนโกสินทร์

๑. พระบรมไกรสร สิปลาด (บวรสุประคิษฐ์)	สมัยรัชกาลที่ ๑
๒. พระบรมไกรสร ปลายเนียม (บวรบุษปพันต์)	"
๓. พระอินทรไอยรา เมืองศรี	"
๔. พระเทพภุชสร เมืองเอก	"
๕. พระบรมฉันทันต์ ปลายทองแดง	"
๖. พระบรมนิชมณี ปลายเล็บครบ	"
๗. พระบรมคชลักษณ์ (อรรคคเชนทร์) ปลายกระ	"
๘. พระบรมคชลักษณ์ (อรรคชาติตามหัตถ์) ปลายทองแดง	"
๙. พระบรมนาเคนทร์ ปลายทองแดง	"
๑๐. พระบรมเมฆเอกหนต์ ปลายทองแดง	"

๑๖. พระยาเศวตภูษธร เมื่อกเอก	สมัยรัชกาลที่ ๒
๑๗. พระบรมนาเคนทร พลายกระ	"
๑๘. พระบรมหัตถ์ดิน พลายกระ	"
๑๙. พระบรมนาเคนทร์ (กเขนทรธราธาร) พลายเนียม	"
๑๕. พระยาเศวตไอยรา เมื่อกเอก	"
๑๖. พระยาเศวตคชลักษณ์ เมื่อกเอก	"
๑๗. พระบรมคชลักษณ์ พลายทองแดง	สมัยรัชกาลที่ ๓
๑๘. พระบรมไอยรา พลายกระ	"
๑๙. พระบรมนาเคนทร์ (คเขนทร์เจดิมเมือง) พลายกระ	"
๒๐. พระบรมเอกพันต์ สีปลาดงาเดียว	"
๒๑. พระยามงคผลหัตถ์ดิน สีปลาด	"
๒๒. พระยามงคผลนาคินทร์ เมื่อกหางคำ	"
๒๓. พระบรมไกรสร พลายกระ	"
๒๔. พระบรมภูษธร พลายทองแดง	"
๒๕. พึ่งหงษาสวรรค์ สีปลาด	"
๒๖. พระบรมนันทนาเคนทร์ พลายเล็บครุฑ	"
๒๗. พระบรมไอยเรศ สีทองแดง	"
๒๘. พระบรมสังข์พันต์ สีเขียว	"
๒๙. พระบรมคชลักษณ์ (ศักดิ์สารจุมปราสาธ) งาไหว	"
๓๐. พระบรมนชาค เขนทร์ พลายเล็บครุฑ	"
๓๑. พระนาเคนทรนชา พลายเล็บครุฑ	"
๓๒. พระบรมหัตถ์นชา พลายเล็บครุฑ	"
๓๓. พระบรมสุภราช พลายค่าง	"
๓๔. พระยามงคผลคชพงศ์ สีปลาด	"
๓๕. ช้างพลายสีปลาด	"
๓๖. ช้างพลายกระจุดดำ	"
๓๗. พระบรมนันทสมบัติ พลายเล็บครุฑ	สมัยรัชกาลที่ ๔
๓๘. พระวิมลรัตนกิริณี พังเมื่อกโท	"
๓๙. พระบรมคชรัตน์ พลายกระ	"
๔๐. พระวิสูตรรัตน กิริณี พังเมื่อกโท	"
๔๑. พระพิไชยนิลนัย พลายเล็บค่าง	"
๔๒. พระพิไชยกฤษณวรรณ	"
๔๓. พระศรีสกลกฤษณ์ พลายสีนิล	"
๔๔. พระมหาศรีเศวตวิมลวรวรรณ เมื่อกเอก	"
๔๕. พระเศวตสุวรรณาภพวรรณ พังเมื่อกเอก	"
๔๖. พระเทวสยามมหาพิณเนศวร	"

๔๗. เจ้าพระยาปราบไตรจักร พลายหอมจีน	สมัยรัชกาลที่ ๔
๔๘. พระยาไชยานุภาพ พลายสินวล	"
๔๙. พระยาเสวตวรธรรม พลายคำต่างพงศัตถนิม	สมัยรัชกาลที่ ๕
๕๐. พระมหารพีพรรณคชพงศ์ สีปลาด	"
๕๑. พระเสวตสุวภาพรรณ พลายเมือกโท	"
๕๒. พระเทพชรัตนกิริณี พังเมือกโท	"
๕๓. พระศรีสวัสดิ์เสวตวรธรรม พังเมือกโท	"
๕๔. พระบรมทันตวรลักษณ์ พลายเนียม	"
๕๕. พระเสวตวรลักษณ์ เมือกโท	"
๕๖. พระเสวตวรสรรพางค์ เมือกโท	"
๕๗. พระเสวตวิสุทธิเทพา เมือกโท	"
๕๘. พระเสวตสุนทรสวัสดิ์ เมือกโท	"
๕๙. พระเสวตกลวโรภาส เมือกเอก	"
๖๐. พระเสวตรุจิราภาพรรณ เมือกเอก	"
๖๑. พระเสวตวรนาเคนทร์ เมือกโท	"
๖๒. พระศรีเสวตวรวิภา พังเมือก	"
๖๓. พระเสวตอุดมวารณ พลายเมือก	"
๖๔. เจ้าพระยาไชยานุภาพ พลายปานพลแสน	"
๖๕. พระเสวตวชิรพาหะ พลายเมือกโท	สมัยรัชกาลที่ ๖
๖๖. พระเสวตคชเคชน์คิลก เมือกตรี	สมัยรัชกาลที่ ๗
๖๗. พระเสวตอตุลยเคชพาหน	สมัยรัชกาลที่ ๘ ฯลฯ

เมื่อได้ช้างสำคัญคู่พระบารมีมาจะต้องมีพระราชพิธีสมโภชเป็นพระยาช้างต้นหรือพระยาช้างเผือก การสมโภชนั้นต้องมีการสวดกล่อม โดยใช้ฉันทกล่อมช้าง สวดสมโภชในงานสมโภชพระยาช้าง วรรณกรรมคู่ขลุ่ยสังเวกหรือคำฉันทคู่ขลุ่ยสังเวกกล่อมช้างจึงเกิดขึ้นจากภูมิหลังดังกล่าว

คำฉันทคู่ขลุ่ยสังเวกกล่อมช้างของเรามีอยู่หลายสำนวน บางสำนวนใช้สวดกล่อมช้างหลายเชือก บางสำนวนปรับปรุงของเก่ามาใช้ และบางสำนวนแต่งขึ้นใหม่ แต่ถึงอย่างไรก็ตามวรรณกรรมแต่ละสำนวนมักมีขนบอันเป็นลักษณะร่วมกันอยู่บางประการคือ

๑. แต่งเป็นคำประพันธ์ประเภทฉันทและกาพย์ บางสำนวนใช้กาพย์ขับไม้ด้วย
๒. เนื้อหามักกล่าวถึง การกล่าวบวงสรวงเทวดาต่าง ๆ แล้วกล่อมช้างลาไพรสอนช้าง นอกจากนั้นบางที่แทรกการชมบ้านชมเมือง และขอพรสิ่งศักดิ์สิทธิ์

“อาจารย์เปลื้อง ณ นคร ให้ความเห็นว่า การกล่อมช้างนี้เข้าใจว่าเป็นพิธีที่เราได้จากเขมร และเขมรได้จากพราหมณ์อีกทอดหนึ่ง ดู ประวัติวรรณคดีสำหรับนักศึกษา (กรุงเทพฯ ๒๕๐๖) หน้า ๑๖๔.

วรรณกรรมคหฺขุสฺงเวยทึจะกล่าวต่อไปนึ้ เนื้อหามักจะคล้าย ๆ กัน ความแตกต่าง จึงอยู่ที่วิธีการแสดงออกหรือภาษาและสำนวนโวหาร จึงขอให้สังเกตใน เรื่องขนบการแต่ง ความงามในเชิงวรรณศิลป์ หรือแง่มุมของการประพันธ์ เป็นสำคัญ

๑. คำฉันท์คหฺขุสฺงเวยทึลอมซ้างของเก่า

วรรณกรรม เรื่องนี้ ขุนเทพกระวี เมืองสุโขทัย เป็นผู้แต่งโดยใช้คำประพันธ์ประเภท ฉันท์และกาพย์ นับเป็นวรรณกรรมคหฺขุสฺงเวยทึส่วนรวมเก่าที่สุด เท่าที่ค้นพบ คำฉันท์ เรื่องนี้ใช้คำ ภาษาเขมรปน่มาก แสดงให้เห็นถึงอิทธิพลของเขมรที่เราได้รับพิธีเข้ามาในระยะแรก ๆ ซึ่งนอกจาก เราได้รับเอาระเบียบแบบแผนทางพิธีแล้ว ยังรับเอาภาษาของเขมรเข้ามาด้วย ตัวอย่างภาษา เขมรที่อยู่ในวรรณกรรม เรื่องนี้มีมากมาย เช่น มวย (หนึ่ง), ยีเราะห์ (โพเราะ), โอง (วัน), เฟสียง (ฝน), ซกา (สาธิตา), โคม (สูง), กันเจรียง (แข็งแ่) ลงาด (เวลาเย็น) ฯลฯ นอกจากนั้นยังมีภาษาโบราณที่อ่านเข้าใจยากอยู่น้อย จึงเป็นอุปสรรคต่อการทำความเข้าใจสำหรับผู้อ่านมาก

ตัวอย่างสำนวนโวหารภาษา

อัญชยมบังคมประนตประนม	พรทมิศฤชดา
พระกรรม เทวคมะหา	ลิตธิศักคิณาย
เทวีธุมารักควดี	ดูประ เสรฐิโพรงพราย
มานริศมิตาชทิศฉาย	นุประโพธิสบลถาน
อัศ ฎเภาพสุรทวาสรุสดี	วิเนาศิลโลกบาล
พิชเนศวรชันทยกุมาร	คือคนู เทวคา
คือพระฤาษีลิตธิทรง	พรตกรรมสาตรา
กรุงโกรัมอุภทษุรณา	นุถ เทนทรนตรีผดอง
สบสถานทุราคมประพาศ	นุพนศบตีผอง
เทเพนทพฤชณุกันตอง	นิตย เจริยงยง
คนธรรพกนิรแลทา	นพโชมจุนาอง
ไพรมพพานุตรทรง	วนพฤชราชี
อากาศ เทวนุบดล	พนศัพทคนตรี
อวยสรรพ เพียญชนะพิธิ	กรรม เสรฐิกำนลถวาย
เตียนรูปคินธวรูปษ	ปณลาช เปรมปราย
มอถววยบังคมริศมิตะฉาย	จิตรโอนศิโรจร
สรวมลิตธิสรวมบวรศัก	ดิประ เสรฐิสรวมพร
สรวมคชฤชรวร	ประ เสรฐิลักษณมี
สรวม เสวตรคชศุภลัก	ษณประ เสรฐิรุฐี
สรวมอัษฐิศกิริณี	คคือลักษณไอยรา

๒. คำฉันท์คหปฏิสังเวคครึ่งกรุงเก่า

วรรณกรรมเรื่องนี้ อาจารย์ธนิศ อยุธยา^๕ ให้ความเห็นว่า สมเด็จพระนารายณ์มหาราช คงพระราชนิพนธ์ขึ้นบางตอน (ส่วนตอนอื่น ๆ ไม่ทราบแน่ชัดว่าผู้ใดประพันธ์) เช่น ตอนสุดท้ายไพโร ซึ่งขึ้นต้นว่า "อัญมณีสถิตพระไพโร ป่าพงคองใน สระสโรชมพิมา" และในตอนท้ายกล่าวไว้เป็นตำนานว่า

"ส่วนพระภูธรผู้ไกร	ขอลาพระไพโร	ไปยังอโยทธยาศรี
จงสถาพรสุขมากรม	ยศล้ำโลกีย์	หฤทัยมีหฤทรษ์ _ _ "

"พระภูธรผู้ไกร" ซึ่งกล่าวถึงในภาพยังงี้ นี้ เข้าใจว่าหมายถึงสมเด็จพระนารายณ์มหาราช เพราะในรัชกาลนั้นได้ทรงบำรุงการช่างเป็นสำคัญ ทั้งในทางคหศาสตร์และคหศึกษา วรรณคดีซึ่งแต่งขึ้นในรัชสมัยของพระองค์ เช่น สมุทรโฆษคำฉันท์ ก็พรรณนาถึงพระสมุทรโฆษเสด็จประพาสไปวังข้างเป็นราชกษัตริย์อันใหญ่ และในโคลงเฉลิมพระเกียรติของพระศรีมหาโพธิ์ ก็มีบทสรรเสริญสมเด็จพระนารายณ์เสด็จประพาสป่าจับช้างเถื่อนอยู่หลายโคลง เช่น

"จอมภพภูวนาถเกล้า	สากล
เสด็จดำเนินยังพน	เวศนั้น
ทำการ เบิกไพรทนน	ไชยบาศ
โดยศาสตร์พระกรรมบัน	บอกไว้เป็นเฉลิม
คชลักษณ์ เลงเลิศเชื้อ	ชาญสนาม
ยงยั้งในสงคราม	แกร่งกล้า
คชพาลขำนินาม	ศิริราช
เคยไล่สารไพโรร่า	รวบเร่งรุกกราญ "

คำฉันท์คหปฏิสังเวคส่วนนี้ ใช้ภาษาค่อนข้างเกลี้ยงเกลา ทั้งที่เป็นฉันท์และภาพยมีสัมผัสที่ทำให้เกิดความไพเราะอย่างสม่ำเสมอ บางตอนมีการซ้ำคำ และใช้ชั้นเชิงของการประพันธ์อันควรได้รับการยกย่อง

ตัวอย่างข้อความบางตอน

ก. "ข้าพ้ออย่าคิดแก่ขนิ	แลชนกในกลางไพโร
ข้าพ้ออย่าคิดภคินี	พนสพหึงสถาน
ข้าพ้ออย่าคิดคณผู้บุตร	อันแสนหงพาล
ข้าพ้ออย่าคิดคชผู้หลาน	เหลนทลือสิดแลหงศ์พันธุ์
ข้าพ้ออย่าคิดพนสรนุกนี้	สุขเล่นพนาวัน
ข้าพ้ออย่าคิดสุขในบวร	พศห้วยฉิ่งฮาร
ข้าพ้ออย่าคิดสุขในปง	คในป่าพฤกษาสาร
ข้าพ้ออย่าคิดแก่บริวาร	อันเป็นเพื่อนในไพโรพนม

^๕ธนิศ อยุธยา วรรณคดีลัญฉิว (กรุงเทพฯ ๒๕๐๓) หน้า ๔๔-๔๕.

	<u>อ้าพ้ออย่าก็คคชชคน</u> ดอกไม้อันหอมคชผอม ----- ----- จงตั้งมโนขที่จะไป จักเห็นสระกุสมพรร "แต่นี้หน้าทาง รมร่าบคือน่ากลอง คั่นพ้อแลคแล้ว จักเป็นค เขมตรา มีพวงจะเกี่ยวพญา จักกินอันใดใด หนึ่งโสดนายแลควายุ ชคสิดู เรื่องรอง ที่อยู่จะใครอยู่ จงพ้อมาพียงยิน หนึ่งโสดประดับด้วย ชนักร่างประแอกอาน อยู่ป่าใช้ถีบฉัด จงเสียพศทั้มวล จักเป็นขำนิฏ ปราราชไฟรี	ธอัน เคยภิรมย์ชม ขจรกลืนรังเวงใจ ----- ----- บุริรมยทฤทธรรค์ ฌสนุกนิชัณชม " ก็ก ระคาชหังผอง แลธแกลั้งประดับตา วรราชราชา ธิบคินทราภาไกร มาส่งให้บยากใจ ก็จะได้ตั้งใจปอง จะรักษาบให้หมอง บมิให้มิมลทิน ทั้ที่กินจะใคร่กิน คคิอันถูกล่าวสาร คชการณ็ลงการ แลคระพัตรคนควร แลหล่อแทงทรหังทวน แลมา เชื่อง เป็นสารศรี ธรเกล้าตรีโลกีย์ แลจงจำค่าสั่งสอน"
--	---	---

๓. ฉันทกล่อมข้างพลาญ พระนิพนธ์กรมหมื่นศรีสุเรนทร

วรรณกรรมเรื่องนี้ นอกจากใช้คำประพันธ์ฉันทและกาพย์แล้ว ยังใช้คำประพันธ์โคลงสี่สุภาพประกอบด้วยจุดมุ่งหมายเพื่อใช้กล่อมในศิวิสมโภชพระยาข้างพลาญ เนื้อหาของคำฉันทดูขผู้ส่ง เวยสำนวนนี้แสดงการกล่อมข้างและสอนข้างได้พิสดารมาก ถ้าสังเกตจากสำนวนภาษาแสดงให้เห็นถึงจิตใจที่รักและสงสารข้างของนิพนธ์ ส่วนชั้นเชิงการประพันธ์มีกลเม็ดเด็ดพรายหลายอย่าง ทั้งในแง่ของคารม การเลือกเพี้ยนคำ และความไพเราะ

ตัวอย่างวรรณกรรมบางตอน

ก.	"สอนใดจงยินดี เอา ระอย่าละลิมหลง ศรีสวัสดิพิพัฒน์มิ่งมง จะได้แก่พ้อพิงมี ปรากฏเกียรติทั่วธาชศรี บคินทรจักโปรดปราน	โอวาทแลเคา คลยศยั้งยง สมเด็จจนฤบตี
----	--	--

รังสฤษดิ์ยศศักดิ์ศฤงฆาร	เนน เอกอรรคยาน
ปึงยอกพระไทยท้าวไท	
จะมีมาโนชม่องไล	สุทธิหวังตั้งใจ
จ่านงสนิท เสน่หา	
วีรภักดิ์ปรีดา	วีรคุณพระมหา
กระษัตริย์ประ เสวีรสบสรรพ์	
วีรบอบรอบวีทางธรรม	วีรจักกลอัน
จะผิดจะชอบชั่วดี	
พ่อ เคยคู่สร้างบารมี	พระบาทพระศรี
สรรเพชญ์ทุกธางกูรวงษ์	
บ่่าเพ็ญโพธิญาณฝั่งมวง	หวัง เสด็จแสงทอง
โพธาภิรัตนฉัตรไชย	

ข. "อ้าพ่ออย่าขุน่คั้น คำนิง
 ลาลครันทคถึง เกือนท้อง
 อ้าพ่ออย่ารำพึง พันธุ์เผ่า
 พงษ์ประยูรพวกห้อง เพื่อน เหลนและสหาย

"อ้าพ่ออย่าคนิง ปิ่นป่วนทวยถึง บิดมารดา บริหารพวกห้อง
 เมือกเนียมพีน้อง เผ่าพงษ์วิชา พังพลายนานา ตกมันชินตา ออย่าอ้ออวรณ์

อ้าพ่ออย่าคิด เคยเที่ยวเคยสถิตย์ เคยกินเคยนอน ท่งทำป่าเปลี่ยว
 รุงรังรก เรี่ยว งูเงี้ยวเกี่ยวขร อันตรายเปียนบร เหลือบยั้งนังหนอน
 รื่นร้านตอมดี

อ้าพ่ออย่าพะวง วนาพฤษภพงษ์ สิ่งศุขฤามี เกรงไทยไหวหวาด
 แรดควายร้ายกาจ ไกรสร เลือสีห์ ฝูโจมตย์กษนิ ก่าอย่าล่าพี พิภพฝั่งแสง

เคยเล่นแหล่ไพโร เลี้ยวลัดหลักไม้ หนามไหนที่มแทง ค้อยค่อม
 ค้อยเดิน ระหกระเหิน เทียบบกรวด — เทียบบรแหง หินผาศิลาแลง
 หลักตอ เข้มแข็ง แหงเท้าร้าวระบม

เล็มล่าหาระบัด ผิด เคืองฮัดคัด ที่โนไพโรพนม ลำบากลำบาก
 ตรายฟ้าตรายฝน ตรายแดดตรายลม อานน้ำเปือกคม ขุนชั้นสมมม
 หมองศรีโสภา

พ่ออย่ายินดี เนนาในพนาลี ลำบากนักหนา มาอยู่ยังกรุง มีผู้บำรุง
 บำ เอรักษา ประพฤติฮัตรา ทุกวันเวลา บให้เคือนรกาย

๔. ฉันทกัณฑ์ขำขำ พะนิพนธ์สมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส

คำฉันทกัณฑ์ขำขำเวียงนี้ แต่งด้วยคำประพันธ์ฉันท กภาพย์ และโคลงสี่สุภาพ
จุดมุ่งหมายที่แต่งสำนวนนี้ขึ้น สำหรับใช้กัณฑ์ขำขำพะนิพนธ์ เพื่อ เป็นของคู่กับฉันทกัณฑ์ขำขำ
พะนิพนธ์ที่กรมหมื่นศรีสุเรนทรนิพนธ์ ตามคำอาราธนาของกรมหมื่นไกรสรวิจิต ดังปรากฏใน
โคลงท้าย สองสองบทคือ

"กรมศรีสุน เรนทรพราภัย	เมื่อกคช
กรมอนุชิตชิโนรส	เริ่มอ้าง
กรินิเสวตวพจน์	ภาสิต เสนอนา
หวังอยู่คู่ตรีเศสสร้าง	สืบท่าดิน เฉลิม
คุชฎีตำหรับแรกอ้าง	อติศวร ลังษา
คู่ต่อเติมบรรหาร	ท่อนใช้
กรมไกรสรวิจิตชอน	เชิญแต่ง
แสดงฉบับข้าใส่	สืบลอง"

วรรณกรรม เรื่องนี้พนธ์เนื้อหาได้ละเอียดมาก เข้าใจว่าต้องการประกวดประชัน
กับสำนวนของกรมหมื่นศรีสุเรนทร การเก็บความค่อนข้างหมดจด พรรณาและบรรยายได้ชัดเจน
เห็นภาพพจน์ เช่นพรรณนาเครื่องแต่งขำขำอย่างพิสดาร นอกจากนี้ยังใช้ถ้อยคำสำนวนโวหาร
แพรวพราว บรรจงใช้ศัพท์แสงที่แต่งสร้างขึ้นอย่างงดงามตามแบบกวีโบราณ ท่วงทำนองคำ-
ประพันธ์หลังไหล ตามแบบฉบับของกวีเอก

ตัวอย่างเนื้อหาบางตอน:

ก .	"คำเข้าอัน เนาพนสำนัก	นียดักอตุรตรอม
	รื่นโรจะไต่ลวิริศิม	แลจะตอดทิ้ง เหลือบยุง
	ยามฝนจะทนทุกขทวี	บมิมีผู้ใดผดุง
	แฝกคาจะหาใครแลมาญง	เป็นโรม่มขมรมสสถาน
	จักสิ่งสำนึ่งนิทรอนาถ	รุกชชาติในแนวพนานต์
	รุ่มรุกข์ฤารมสิริสรำราญ	แลจะขึ้นจะชุ่มชล
	อ้าแม่อย่าหวังจรทะเลเศ	พน เขตรเถื่อนสถล
	รุกชฎลดาวัลยแลปน	รุกชรนามอันหนามหนา
	ล่ำเคี่ยมักคั่นครครไร	ล่ำเนาไพรพนาทวา
	ข้ามเขาชะชำ เราะศิริทรา	รัถยท่วงลหวนธาร
	กรวดกรับอันคละขณะศิลา	แลคมกล้ำคือกรคภาพ
	บาดบาทล่ำไบยบทบันดาล	ดังจะเชือกเป็น เลือดหนอง
	หนึ่งแสงผลาผลทุกพรรษ	ในไพรสัดกัณฑ์สมปอง
	ย้อมยากล่ำปากจิตรจำนอง	พนศุข เขษมไฉน

	ยามแล้งแลแสงสุริยคำเกิง ทิวถิ่นสลิลสิสุทธิไล ขอบมละสละชลทั้งมวญ ขอบมละสละกรรมลจิน ในพระบุรีศรี เขมศุขสำราญ	กล เพลงพะโหลงไพร ก็ขึ้นขุ่น เปรมมุลทิน บมิควรจะอาบกิน ดนาซึ่งสำนักพานานต์ อยุทธเยศนิเวศน์สถาน ภิรมย์ยิ่งทุกสิ่งสรรพ
ข.	เขิญเสวยสวัสดิ์ศุข เขมสมภิรมย์ใน โรงเรือนรดับสรรพ ภาคพื้นพเนกนอน แท่นที่ถ่างองค์ จรุงฉอุพราย เครื่องลาคลั่นสาตสอ้าน รย่าย้อยร่ายวนมา โสภาคชาสรร แก้วแก้วลงกรณ ภูฟ้าพะจามเรศ เรื่องรัตนราชา ชนักแนบจันองประจำ แถบสายโกไสยพรรณ ขอพกกัศร่ำคำ สายพรหมอันรูจี ของหาที่วางวาง เจศกายกำภูอัน กรองเชิงซึ่งสวมเชิง แพ้วแพ้วร่วมราย สร้อยพันคันห่างทาบ เฉลมาศพิลาศลง	นฤทุกข์ทุกสิ่งไชชย นคราสถาพร สำหรับราชกฤษ นิราศร้างราศีรดาบ ก็ผจงจำลายลาย สุพรรณเพริศบรรเจิดตา พิศานเสวตรภูษา ลยไชสุคนธ์ขจร พบิฉันทนาภรณ์ อลงกฎรจนา พิเศษเสวตรอาภา วดีระดับจงกลกรรม กระวีลคร่ำสุวรรณสรรพ พิโรจรัตรังษี ล้วนทิบทำทุกสิ่งดี รจิตรใหม่อุไรพรรณ ผจงคร่ำสุวรรณบรร ขจิตรรัตนจำลายลาย คำเกิงกาญจนาพราย รัตนลั่นจำหลักผจง พัดนางกาบประกิจทรง กฤษณูชรรชราภรณ์

๔. สกุติพระเกียรติชัยเข็ญวิธมมงคล เชนทรมานี เมื่อกพลา

วรรณกรรมทุกสิ่งเว่ยสำนวนนี้ สมเด็จพระยาเดชาดิศรได้นิพนธ์ขึ้น เพื่อใช้กล่อมในพิชัยสมโภชพระยาช้างคเชนทรมานี เมื่อกในรัชกาลที่ ๓ แต่งด้วยกาพย์และฉันท์ แบ่งเนื้อหากล่อมช้างออกเป็น ๔ ฉาก ฉากที่ ๑ กล่าวเฉลิมพระเกียรติพระมหากษัตริย์ที่ได้พระยาช้างมาคู่พระบารมี ฉากที่ ๒ กล่าวชมเมืองและกล่อมขวัญช้าง ฉากที่ ๓ กล่าวถึงพิชัยสมโภชช้าง และฉากที่ ๔ สอนช้างและขอพรเทวดา ตามลำดับ

สำนวนหมิ่นพากย์โวหาร (เรีก)

" บุญแล้วพ่อสร้างสม	ได้มาชมมาเขยเมือง
บุญพ่อจ่าบุญเรื่อง	มาเป็นราชาศน์ควร
อย่าพ่ออย่าเสียใจ	อย่าหมองไหม้กรรมลครวญ
อย่าพ่ออย่าโหยหวาน	ถึงห้องหนตำบลไพร
เชิญชมสมบัติศุข	เกษมสนุกนี้ในเวียงไชย
โรงรัตนอร่ามไพ	โรจระหงระโหรฐาน _ _ "

สำนวนหลวงเทพราชธาดา (เคย)

" จมละเอียดเลย เคยหัว	ขุนข้องหมองมีว
จัก เสื่อมจักส่งสวัสดิ์	
จงใจใสสุทธอิอารี	หมอบความผู้มี
คุณแลคนอภิบาล	
ละพยศอดอมอาการ	มารยาตรสันดาน
ราบเรียบระ เบียบบรรจง	
สอนใดตั้งใจจำนง	คำนึงอย่าหลง
รภกอย่าลืมาว่าที่ _ _ "	

๘. ฉันทกล่อมพระเสวตรรุจิราภาพรรณ

ฉันทสำนวนนี้พระยามหาอำมาตยาธิบดี (หรุ่น) แต่ง เพื่อใช้สวดกล่อมสมโภชพระเสวตรรุจิราภาพรรณ พระยาช้างเผือกในรัชกาลที่ ๕ ใช้คำประพันธ์ฉันทและกาพย์แต่งเนื้อหา เช่นเดียวกับคำฉันทกล่อมพระเศวตสุวภาพรรณ เพียงแต่แก้ไขสัดแปลงถ้อยคำ

วรรณกรรมสำนวนนี้ ยังคงนิยมใช้ขนบการแต่งแบบโบราณนิยม ซึ่งแสดงให้เห็นว่าผู้แต่ง เป็นผู้ที่ยังคงแก่เรียน จึงสามารถสืบทอดลักษณะวรรณกรรมชนิดนี้ไว้มิให้สูญ

ตัวอย่างวรรณกรรมบางตอน

" ยามกินก็ เป็นสุข	ขมิพุกขร่าคาญ
ยามนอนก็สำราญ	บร้างรุ้รคาย เคือง
เนาเผื่อนละเถื่อนถ้ำ	ลงอาบน้ําในลำเหมือง
พ่อยุ่บุรี เรื่อง	บห่อนยากวิบากหลาย
อาบน้ําเหนือแท่นที่	คนชัศศีสกนธกาย
แสนสุขสบาย	จะอาบกินก็ยินดี
ควรเนาบุรีรม	ยอุคมเกษมศรี
ควรพ่อยักคิมิ	กรรมลรีนสำราญ เริง
พ่อยงมีจิตบรรเทิง	อย่ากระเจอะกระเจิง
จงฟังจงจำคำสอน	

อยามุโมหาอาทร   ทำใจขุนฟอน
 ราญรอนดูร้ายแรงฉกรรจ์
 พิโรธโกรธซึ่งตั้งต้น   ไล่ที่มลงพันต์
 อาลวาดกราด เกี้ยวอลเวง _ _ _ "

๔. ฉันท์กล่อมพระเสวตรวชิรพาหะ

ฉันท์ดุขภูสิ้งเวยสำนวนนี้ หลวงธรรมาภิรมณ์ (ตึก) แต่ง เพื่อใช้ส่วนกล่อมสมโภชพระเสวตริพาหะ พระยาช้างต้นในรัชกาลที่ ๖ ใช้คำประพันธ์ฉันท์ กาพย์ และโคลงแต่งสลบกัน

เนื้อหาของฉันท์กล่อมช้างสำนวนนี้ มีเนื้อหาทำนองเดียวกับฉันท์กล่อมช้างเรื่องอื่น ๆ ดังกล่าวมาแล้ว แต่สำนวนโวหารคมคายมีการเล่นคำซ้ำคำทำนองกลบท มีความไพเราะเพราะพริ้ง ลักษณะเช่นนี้ปรากฏอย่างสม่ำเสมอตลอดทุกตอน

ตัวอย่างวรรณกรรมบางตอน

ธานีอมรแก้ว	โกสินทร์	
เกษมสุข เสมอ เมืองอินทร์	อาจอ้าง	
ที่สถิตยสยามมินทร์	พิมานทิพย์ เทียมแฮ	
ทุกสิ่งสมบูรณ์สร้าง	หลากล้านชวนชม	
บุรีรัตน เปรียบ	เปรียบกรุงเทพ เทียบ	เทพท้าวสรรค์สม
สรรพสิ่งล้วนเลิศ	เลิศล้วนประเสริฐ	ประสิทธิ์ เรืองรมย์
เรืองรื่นชื่นชม	ชมชื่นอุดม	ในราชเวียงไชย
เวียงรื่นชื่นราษฎร์	ราชวังปราสาท	พิศาลสุขไสมย
สบเสมอแมน เมือง	เมืองมิ่งบรรเทือง	บรรเทิงเกริกไกร
เกียรติกรุงรัตนไช	ไชสีประไพ	ประกาศาโสภา
โสภิตพิศพัน	พันเมืองเรืองรื่น	รื่นราชภารา
ไพโรจโสภณ	โสภาคย์เกื่อนกลั่น	ตึก เรือนนานา
นาเนกโอฬาร	โอฬารบรรดา	บรรโคยแถวถล
แถวทางสอาด	สออย่างยาตรา	นำเขื่อนนำยล
ยลล้วนล้วนปราบ	ปราบ เรียบ เรียบราบ	ราบรื่นพื้นถนน
ถนิตชุมนุม	ชุมนุมคุ้มตล	เดินคาคตาชตา
คชทวยพล เมือง	พลหม่นองเมือง	นองอ เนกโยธา
นำยลนำอยู่	โรงรื่นชื่นชู	ชูชวนพิศนา
ทุกสิ่งทุกสา	รพิศภูลยา	ศุกล้วนมวณมี
อำพ้อควารวม	ควารเขยอภิมย์	ในบุรีศรี
ศรีสุขสุขสรรพ	สรรพสุขอนันต์	อ เนก เมืองทวี
บุญพ้อมากมี	ไต้ยลธานี	เวียงราชสมบูรณ์"

๑๐. คำฉันท์คุษฎีสังเวยพระเศวตวรรัตนกรีฯ ของคุณหญิงสมโรจน์สวัสดิกุล ณ อุฎยา

คำฉันท์คุษฎีสังเวยเรื่องนี้ คุณหญิงสมโรจน์ สวัสดิกุล ณ อุฎยา นิพนธ์กุลเกล้าฯ ถวายพระครูพรหมถนัดอ่านในงานพระราชพิธีรับสมโภช และขึ้นระวางพระเศวตวรรัตนกรีฯ พระยาช้างค้ำในรัชกาลปัจจุบัน ณ จังหวัด เชียงใหม่ เมื่อวันที่ ๒๔ มกราคม ๒๕๐๔

วรรณกรรมสำนวนที่ใช้คำประพันธ์กาพย์ยัง ๑๖ วสันตติลกฉันท ๑๔ และ อินทริวิเชียรฉันท ๑๑

เนื้อหาแบ่งออกเป็น ๔ ลา คือ ลา ๑ เป็นบทสวดดี ลา ๒ เป็นบทลาไพร ลา ๓ เป็นบทชมเมือง และลา ๔ เป็นบทสอนช้าง

วรรณกรรมเรื่องนี้ เป็นคำฉันท์คุษฎีสังเวยที่ลำดับความได้ราบรื่น ใช้ภาษาง่าย ๆ แม้ว่าจะใช้รูปแบบและขนบการแต่งแบบโบราณนิยมก็ตาม

ตัวอย่างวรรณกรรมบางตอน (ลา ๒ บทลาไพร)

"อ้าพ้อค เขนทรเศวต	วรรัตนกรีชาน
เชิญพ้อสดับพจนสาร	คนุกล่อมกระแสดอน
พ้อผู้บวรวิษณุวง-	ศรีสุทถกฤษ
ขอจง เจริญพิพิธพร	มนชื่นและยินดี
พ้อ เกิดก็ เพื่อพระนุญา-	รมิแห่งพระภูมิพล
ควรฤาจะอาตุกรมล	เพราะระลวง ณ ถิ่นฐาน
มารตรกัพันทุกข์ประจาก	มีล่ำบากกระกร่างงาน
มาด้วยกะพ้อและอภิบาล	นิทรข้างมิห่างไกล
อันถิ่นกำเนิด ณ ขนบท	ฤจะเหมือนนครใน
ไอพ้อจะ เนาสุขโชน	วรกายระคายแสน
ลมแดดจะแผดอุทไหม้	ผลไม้ก็ขาดแคลน
ยามหิวกระหายอุทรแฉวน	มณฑากระยาหาร
-----	-----
ฟัง เกิดนะพ้อพระคชแก้ว	ปิติแล้วพระภูมิ
โปรด เป็นพระราชวรกริ	ทวิยศเสศไกร
ทั้งคชมนบทเกิด	สละลาวนาลัย
เข้าสู่ ณ รมพระฉัตรชัย	สุขเนา ณ โรงทอง "

๑๑. คำฉันท์คุษฎีสังเวยฉบับอื่น ๆ และข้อสังเกตบางประการ

วรรณกรรมคุษฎีสังเวยที่ยกมา ๑๐ เรื่องนั้น เป็นแค่เพียงตัวอย่างของวรรณกรรมประเภทนี้ และยกมาเพื่อให้แลเห็นขนบการแต่งในสมัยต่าง ๆ จนถึงปัจจุบัน เพื่อให้เห็นว่ามีลักษณะสืบเนื่องกันอย่างไร และนับเป็น เรื่องอันน่ายินดีที่วรรณกรรมประเภทนี้ สามารถสืบทอด

มาจนถึงปัจจุบันได้ และการสืบทอดนั้นส่วนมากยังคงรักษาขนบดั้งเดิมเอาไว้ การเปลี่ยนแปลงที่เห็นได้ก็คือถ้อยคำหรือโวหารเฉพาะตัวของผู้ประพันธ์เท่านั้น

ยังมีวรรณกรรมคหุขุขี้สังเวยอีกหลายสำนวน ที่ไม่ได้นำมายกเป็นตัวอย่าง ถ้านักศึกษานใจจะศึกษาเป็นพิเศษ ก็หาได้ไม่ยากนัก ส่วนอื่น คือ^๕

ฉันทกล่อมพระเสวตรีสุภาพรรณ ของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย)

ฉันทกล่อมพระเทพชรัตนกรินี พระศรีสวัสดิ์เสวตรวรรณ ของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย)

ฉันทกล่อมพระเสวตรสุนทรสวัสดิ์ ของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย)

ฉันทกล่อมพระเสวตรวรรณาเคนทร์ ของพระยามหาอำมาตยาธิบดี (หรั่ง)

ฉันทกล่อมพระศรีเสวตรวรรณิกา ของหลวงมหาสิทธิโวหาร (สีบ)

ฉันทกล่อมพระเสวตรอุตมวารณ ของหลวงมหาสิทธิโวหาร (สีบ)

ฉันทคหุขุขี้สังเวยกล่อมพระเสวตรรัตนกรินี ของพระครูวามเทพมณี ซึ่งปรับปรุงจากบทนิพนธ์ครั้งกรุงศรีอยุธยา

กาพย์ขับไม้กล่อมพระเสวตรรัตนกรินี ของนายมนตรี ตราโมท ซึ่งปรับปรุงจาก

สำนวนฉันทกล่อมพระเสวตรอุตมวารณ ของหลวงมหาสิทธิโวหาร (สีบ)

คำฉันทคหุขุขี้สังเวยพระเสวตรสุรชาธาร ของคุณหญิง สวัสดิ์กุล ณ อยุธยา

หมายเหตุ บทประพันธ์ที่เรียกว่า คหุขุขี้สังเวย ถ้ากล่าวถึงเครื่องสังเวยและสรรเสริญเทพเจ้าตามคติพราหมณ์ในการสมโภชขึ้นระวางช้างสำคัญ เรียกว่า คำฉันทคหุขุขี้สังเวยกล่อมช้าง ถ้าสังเวยเทวาคาริกษาระมหาเศวตฉัตรในคราวสมโภชหรือขอมพระมหาเศวตฉัตร เรียกว่า คหุขุขี้สังเวยพระมหาเศวตฉัตร ถ้าสรรเสริญพระพุทธรูปสำคัญ ๆ เช่น พระแก้วมรกต ก็เรียกว่า คหุขุขี้สังเวยสรรเสริญพระพุทธรูปสำคัญ และยังมีคำคหุขุขี้สังเวยพระที่นั่งต่าง ๆ กลองสำคัญ ๆ คู่พระนคร เป็นต้น (แต่ในที่นี้กล่าวเฉพาะวรรณกรรมคหุขุขี้สังเวยกล่อมช้างตามความหมายในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน เท่านั้น) ดูรายละเอียดในชุมนุมฉันทคหุขุขี้สังเวย เล่ม ๑ องค์การ-คำคุณศัพท์ ๒๕๐๓ .

^๕ ดูรายละเอียดในหนังสือชุมนุมฉันทคหุขุขี้สังเวย เล่ม ๒ องค์การคำคุณศัพท์ ๒๕๐๓. และหนังสือคำฉันทคหุขุขี้สังเวยและกาพย์ขับไม้ ซึ่งทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์พระราชทานในงานพระราชพิธีสมโภชและขึ้นระวาง พระเสวตรรัตนกรินี ณ จังหวัดเชียงใหม่ ๒๕๐๔ .

^๖ คำว่า " เสวตร " เขียนตามต้นฉบับในหนังสือชุมนุมฉันทคหุขุขี้สังเวย .